

Etter pausen:

«Men har egentlig språket så stor makt?»

Svar: Ja – fordi de som kontrollerer kommunikasjons-infrastrukturen også i økende grad kan påvirke hvilke bilder av verden mennesker møter. Bilder som ifølge Wittgenstein:

«holder oss fanget» og «forhekser vår forstand» (FU §115 og 109).

1. Førsteprioritet – (av innspill jeg evt. kan plasser inn i samtalen):

a): KI og språkets mulige løsrivelse fra mennesket

Jeg holdt på å falle for fristelsen i foredraget mitt til å si noe om Kunstig intelligens (KI) og språket. Men jeg tenkte at det fort kunne dra oss bort fra kveldens tema. Men skal vi tro dem som virkelig har greie på dette – slik jeg i stad anbefalte dere å høre Hararis forelesning på YouTube – så kan KI, med sine språkmodeller og enorme kapasitet til å lagre og bearbeide bøker, artikler og annen tilgjengelig kunnskap, representere en reell **mulighet for at språket kan løsrives fra mennesket.**

Hvordan kan det skje?

Jo, ganske enkelt fordi KI-systemene er i ferd med å få en enorm makt innenfor de byråkratiske systemene vi mennesker allerede har skapt og påtvunget verden – både nasjonalt og globalt.

Hvordan er det mulig?

Ganske enkelt fordi KI-ene kan bli en slags innfødte byråkrater, til forskjell fra oss mennesker. Jeg lar Harari forklare hva dette betyr. Han sier: «Ingen advokat kan huske alle Norges lover, eller verdens lover og reguleringer. En KI kan! Ingen regnskapsfører kan huske alle transaksjonene til et selskap eller en bank. En KI kan! Ingen biskop, imam, rabbiner eller teologisk professor kan alle kanoniske lover eller huske alle skrevne teologiske tekster skrevet gjennom de siste 2000 årene. Men en KI kan gjøre det ganske lett.

Så i de nærmeste årene» – fortsatt ifølge Harari – «vil millioner av KI-byråkrater i økende grad ta over verdens byråkratier og ta avgjørelser om våre liv. KI-bankfunksjonærer vil avgjøre om du får lån eller ikke. KI-administratorer vil avgjøre om du tas opp ved universiteter. KI-dommere vil bestemme om du skal fengsles eller ikke. Bedrifts-KI-er vil bestemme om du er den som skal få jobben eller ikke, og militære Ki-er vil bestemme om ditt hus skal bombes eller ikke.»

Vi skal ikke her drøfte hvor mye av dette som er godt eller ondt. Ifølge Harari er det første vi må forstå, ganske enkelt omfanget av den forandringen vi står overfor.

Millioner og til og med milliarder av KI-systemer kan komme til å endre mange av de systemene som styrer verden, hevder de som har greie på dette. Og vi har allerede virkelige eksempler på hvordan dette skjer – og på hvilke konsekvenser det kan få.

Det beste eksemplet så langt er kanskje sosiale medier. De begynte som langt mer primitive algoritmiske systemer for 10–15 år siden. De styres ikke av mennesker alene, men av algoritmer – og likevel har de allerede forandret verden.

b): Fra redaktørstyrte til algoritmestyrte medier

Om vi stopper litt opp ved **utvikling fra redaktørstyrte- til algoritme-styrte medier** så finnes det en historisk utviklingslinje som er interessant i denne sammenhengen. Gjennom de siste århundrene har redaktører og redaksjoner hatt stor makt over den offentlige samtalen. De bestemte hva som fikk førsteside-oppslag, hvilke saker som fikk plass, og hvilke stemmer som ble hørt.

Jean-Paul Marat gjorde gjennom L'Ami du peuple («Folkets venn») avisen til et viktig redskap under den franske revolusjonen (1789-99). Eduard Bernstein (1850-1932) formet den moderne sosialdemokratiske bevegelsen gjennom den tyske avisen «Sosialdemokraten» (1881-1890). Lenin brukte Iskra («Gnisten») til å samle og organisere den russiske revolusjonære bevegelsen – forbudt av Zaren – utgitt i München, London og Genève. Og Mussolini redigerte den høyre-ekstreme avisen Il Popolo d'Italia før han ble Italias diktator.

Det er derfor interessant å tenke over den utviklingen vi står i nå. Redaktøren er ikke lenger nødvendigvis et menneske. Algoritmer bestemmer i økende grad hvilke nyheter, bilder og meninger vi eksponeres for – og dermed hvilke beskrivelser av verden som får vår oppmerksomhet.

Det er kanskje noe av det mest interessante ved utviklingen av kunstig intelligens: Tidligere var det mennesker som satt og valgte ut, prioriterte og formidlet. Nå kan deler av denne funksjonen utføres av systemer som selv ikke har menneskelig erfaring av den virkeligheten de er med på å forme.

Så spørsmålet blir da det samme som jeg har stilt gjennom hele foredraget: **Hvem har makt over språket som former den virkeligheten vi lever i? Hvem velger ut virkeligheten for oss?**

2. Andreprioritet – (gode poeng å ta frem hvis samtalen gjør det naturlig):

a): Rettssaken mot Meta, selskapet bak Facebook, Instagram og Whatsapp, kan leses som en juridisk bekreftelse av spørsmålet jeg har stilt om hvem som har makt over den virkeligheten som skapes gjennom digitale språk- og kommunikasjonssystemer.

Meta inngikk 26. august et forlik på opptil 18 milliarder dollar – rundt 169 milliarder norske kroner – med amerikanske delstater og territorier som hadde anklaget selskapet for å utforme Facebook og Instagram på en måte som kunne gjøre dem avhengighetsskapende og skadelige for barn og unge.

Anklagen var ikke bare at ungdom brukte sosiale medier for mye, men at plattformenes design, algoritmer og funksjoner var utviklet for å holde dem lengst mulig engasjert.

Men Meta erkjenner ikke ansvar. Forliket avslutter rettssaken uten en dom som slår fast at Meta har gjort det selskapet var anklaget for. *Og nettopp derfor er det interessant filosofisk i vår sammenheng: Selskapet betaler et enormt beløp, og endrer deler av virksomheten, samtidig som det juridisk ikke nødvendigvis må erkjenne at dets virksomhet har skapt den skaden som ble hevdet.*

Saken handler i bunn og grunn om hvem som former menneskers virkelighetsopplevelse – og hvem som har makt til å utforme det språklige og digitale miljøet mennesker lever i.

Meta kontrollerer ikke bare en kanal hvor mennesker kommuniserer. Plattformen er med på å **bestemme hva mennesker blir eksponert for, hva som fanger oppmerksomheten deres, hvilke stemmer de møter, og hvilke virkelighetsbeskrivelser som får sirkulere.** Altså det Wittgenstein beskrev som «forhekselsen av vår forstand Et bilde holder oss fanget, og vi slipper ikke ut av det for det gjentas for oss i språket kontinuerlig.» OG: Jo mer tid folk bruker på plattformene deres, jo mer penger tjener selskapet som eier den. Og ganske tidlig oppdaget de at den enkleste måten å fange menneskers oppmerksomhet på, og få dem limt til skjermen, er å trykke på hat- eller frykt- eller grådighets-knappen i menneskesinnet. Og de oppdaget også hvordan de kunne gjøre det.

b): Character.AI/Florida-saken Et ekstremt eksempel på det som er blitt hevdet å være en avhengighetsskapende mekanisme i denne formen for digital sosial kontakt, er saken om 14 år gamle Sewell Setzer III **fra Florida**. Gjennom flere måneder utviklet han et sterkt følelsesmessig forhold til en chatbot på Character.AI, som etterlignet figuren Daenerys Targaryen fra Game of Thrones. Ifølge morens søksmål ble gutten stadig mer isolert og avhengig av kontakten med chatboten, samtidig som den fortsatte å bekrefte og forsterke den følelsesmessige relasjonen. Da han uttrykte selvmordstanker, skal chatboten heller ikke ha grepet inn på en måte som hindret utviklingen mot selvmordet. Gutten døde i februar 2024. Moren saksøkte selskapet, og saken ble senere forlikt uten at det ble avsagt noen dom som fastslo selskapets ansvar. Men politiet hadde utskriften fra samtaler mellom gutten og chatboten som viste hvordan 14 åringen var forelsket i den digitale karakteren og ville være sammen med henne. «Jeg venter på deg», skal

visstnok vært den digitale Deanerys siste replikk, bare et par minutter før gutten gikk inn på badet og tok sitt eget liv.

Saken illustrerer selv om det ikke ble noen domsavsigelse, på en dramatisk måte hvordan en algoritme-basert kontakt kan utvikle seg til en relasjon som brukeren opplever som virkelig.

Det er med andre ord ikke lenger bare snakk om teknologi, men om en språklig relasjon som oppleves som virkelig, selv om «den andre» ikke er et menneske. Det skapes et tillitsforhold som kan gjøre sårbare barn og unge særlig utsatt.

(Florida-saken er ikke et alternativt eksempel på Meta-saken. Den gjelder Character.AI og andre saksøkte, og den illustrerer et litt annet fenomen: når språklig kommunikasjon med en algoritme blir erfart som en sosial relasjon. Det gjør den faktisk filosofisk enda mer interessant.)

c): Når en virkelighet bryter sammen – Europa etter første verdenskrig

Et interessant historisk eksempel på hvordan **virkeligheten kan forandres** finner vi i Europa etter første verdenskrig. Den rasjonalistiske optimismen som preget opplysningstiden (ca 1680-1800, som begynner med den vitenskapelige revolusjonen og de tidlige opplysningsfilosofene, og avsluttes omtrent med den franske revolusjonen (1789) og dens etterspill.) og moderniteten (epoken som vokser frem (ca 1750-1970) gj. Opplysningstiden, industrialiseringen, sekulariseringen og utviklingen av den moderne nasjonalstaten), ble imidlertid alvorlig utfordret, og for mange nærmest knust, av første verdenskrig, som mobiliserte 65 millioner soldater og resulterte i mer enn 8 millioner drepte og 21 millioner sårede.

Fire imperier forsvant: Det tyske, det østerriksk-ungarske, det osmanske og det russiske. Og Europa ble av den tsjekkiske politiker Thomas Masaryk beskrevet som «et laboratorium oppå en enorm gravlund».

Etter krigen måtte de overlevende revidere det tankegodset, det begrepsuniverset og de verdiene som hadde ført dem inn i katastrofen.

Tre rivaliserende politiske prosjekter trer nå tydelig frem, ut fra ulike virkelighetsforståelser, samfunnssyn, menneskesyn og verdisyn: demokratisk liberalisme, kommunisme og fascisme – henholdsvis representert ved Woodrow Wilson, Lenin og Hitler.

(Woodrow Wilson (1856–1924) var USAs president fra 1913 til 1921 og en av de viktigste politiske skikkelsene under og etter første verdenskrig ved å ta USA inn i første verdenskrig i 1917 på de alliertes side; spilte en sentral rolle under fredskonferansen i Paris i 1919, der han arbeidet for opprettelsen av Folkeforbundet og et system som kunne forebygge nye kriger. Møtte sterk motstand, særlig i det amerikanske senatet. USA ratifiserte ikke Versaillestraktaten og gikk heller ikke inn i Folkeforbundet. Wilson er en sentral figur hvis man skal forstå forsøket på å skape en ny internasjonal politisk orden etter sammenbruddet i 1918. Lenin og Hitler er det vel unødvendig å presentere.)

Hver av disse tre rivaliserende ideologiene «så på seg selv som bestemt til å omforme samfunnet, kontinentet og verden i en ny orden for menneskeheten. Den uopphørlige

kampen mellom dem om å definere det moderne Europa varte gjennom det meste av dette århundret.» (Mazower, Dark Continent, 1998).

Historikeren Mark Mazower beskriver det 20. århundres Europa som et kontinent som stadig «oppfinner og gjenoppfinner seg selv». Nye stater oppsto. Grenser ble trukket. Det interessante i forhold til temaet vårt her i kveld, er at denne gjenoppfinnelsen ikke bare handler om makt og territorier. Den handler også om språk: om hvilke nye politiske begreper, fortellinger og forestillinger mennesker bruker når de skal forstå hva som har skjedd – og hva som skal komme. **Slik kan historien også leses som en stadig kamp gjennom språket om hvordan virkeligheten skal beskrives.**

Avslutningsreplik:

Virkeligheten er ikke noe vi bare møter som noe gitt. Den skapes, og på-nytt-skapes, kontinuerlig av oss mennesker – som enkeltindivider og i fellesskap.

Mitt fokus har vært på språkets rolle i denne skapelses- og på-nytt-skapelsesprosessen, som også kan kalles «kampen om historien» «eller kampen om fortellingen» – om «narrativet», som det heter i dag.

Vi lever i en verden med «spin-doktorer», «fake news», «oligarker», «influensere», «følgere», «ekkokamre», «chatboter» – og ikke minst med en utvikling av kunstig intelligens som går så fort at president Biden i sin avskjedstale omtalte KI som «teknologien med mest omfattende konsekvenser i vår tid – ja, muligens for all tid.»

Men som min sluttreplik her i kveld vil jeg understreke:

Det finnes absolutt ingen uunngåelighet, så lenge det finnes vilje til å reflektere over det som skjer.

Takk for meg!